

19. Yüzyılın Sonlarında Mardin’de Yeni Bir Toplumsal Tabaka: Avukat Sınıfı

Mehmet Sabri Deniz, Emre Akçe

Cite as [Atıf]: Deniz, M. S., & Akçe, E. (2026). 19. Yüzyılın Sonlarına Doğru Mardin’de Yeni Bir Toplumsal Tabaka: Avukat Sınıfı. *International Journal of Mardin Studies*, 7(1), 53-76. <http://doi.org/10.63046/ijms.1960955>

Article Type [Makale Türü]: Resarch Article [Araştırma Makalesi]

Received [Geliş]: Jan [Haziran] 1, 2026

Accepted [Kabul]: Jul [Temmuz] 19, 2026

Published [Yayın]: Aug [Ağustos] 8, 2026

Pub Season [Yayın Sezonu]: Jun [Haziran]

Plagiarism [İntihal]: This article has been scanned via a plagiarism software [Bu makalenin intihal içermediği teyit edilmiştir].

Review Process [Değerlendirme Süreci]: Double-blind peer review [Çift taraflı körleme].

Published by [Yayıncı]: Mardin Artuklu University [Mardin Artuklu Üniversitesi]

Copyright & License [Telif Hakkı & Lisans]: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 [Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır].

Conflict of Interest [Çıkar Çatışması]: There is no conflict of interest in this study [Çıkar çatışması beyan edilmemiştir].

AI Disclosure [Yapay Zeka Beyanı]: This article meets ethical standards on AI use. If AI tools were used, their role has been disclosed; if not, this note is for clarification [Bu makale, yapay zeka kullanımıyla ilgili etik standartlara uygundur. Kullanım varsa beyan edilmiştir; yoksa bu ifade bilgilendirme amacıyla eklenmiştir].

19. Yüzyılın Sonlarında Mardin’de Yeni Bir Toplumsal Tabaka: Avukat Sınıfı

Mehmet Sabri Deniz¹ Emre Akçe²

Özet

Modern anlamda savunma müessesesi olarak dava vekilliğinin kurumsal bir hüviyet kazanması Tanzimat döneminde hukuk alanında gerçekleştirilen bir dizi yapısal dönüşümden sonra gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün dönüm noktasını 1875 tarihli dava vekillerine dair nizamnâme oluşturdu. Nizamnâme, ilk başta İstanbul’daki nizamiye mahkemeleriyle sınırlı tutulurken 1879’da ülke genelindeki tüm mahkemelere teşmil edildi. Söz konusu nizamnâme ile savunma makamı meslekî ve kurumsal olarak Osmanlı yargı teşkilatı içine resmen yerleşmeye başladı. Böylece dava vekilliği, Tanzimat öncesindeki bireysel temsile dayalı bir faaliyetten çıkarılarak belirli hukukî kurallara ve meslekî standartlara bağlı kurumsal bir yapıya kavuşturuldu. Bu makale, dava vekilliği müessesesindeki merkezî dönüşümü Devlet Arşivleri’nde “BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866” dosya numarasıyla kayıtlı olan Şer’iyye Sicili defteri üzerinden Mardin’deki yansımaları incelemeyi amaç edinmektedir. Bu çerçevede, söz konusu defterdeki kayıtların kapsadığı 1890’lı yılların başında Mardin mahkemesinde görülen yaklaşık dört yüz elli “dava vekili” atama kaydının niceliksel ve niteliksel yöntemlerle analizi ve değerlendirilmesi yapılarak savunma makamının Osmanlı taşra yargı teşkilatı içerisindeki işleyişine bir ışık tutulmaktadır. Elde edilen bulgular ışığında bu çalışma, 19. yüzyılın son çeyreğinde Mardin’de avukatlık müessesesinin belirgin bir kurumsal nitelik kazanmaya başladığı, dava vekilliğinin hatırı sayılır bir meslek hâline geldiği ve şehirde “avukat sınıfı” olarak tanımlanabilecek profesyonel bir toplumsal tabakanın oluşmaya başladığı iddiasını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dava Vekili, Avukat, Avukat Sınıfı, Mardin, 1875 Nizamnâmesi.

Öne Çıkanlar

- Çalışma, 1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesi sonrasında Mardin’de dava vekilliğinin kurumsallaşma sürecini incelemektedir.
- 1890-1892 tarihli Mardin Şer’iyye Sicili’nde yer alan 448 vekâlet kaydı, nicel ve nitel yöntemlerle değerlendirilmiştir.
- Bulgular, baro teşkilatı bulunmamasına rağmen adlî bürokrasiyle ilişkili ve dinî cemaat sınırlarını aşan bir “avukat sınıfı”nın oluşmaya başladığını göstermektedir.

¹² Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye

Sorumlu yazar: Mehmet Sabri Deniz, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mardin, Türkiye, Email: mehmetdeniz@artuklu.edu.tr. Bu makale Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sabri Deniz danışmanlığında Emre Akçe tarafından hazırlanan “185 Numaralı Mardin Şer’iyye Sicili’nin Transkripsyonu ve Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Deniz, M. S., & Akçe, E. (2026). 19. Yüzyılın Sonlarına Doğru Mardin’de Yeni Bir Toplumsal Tabaka: Avukat Sınıfı. International Journal of Mardin Studies, 7(1), 53-76. <http://doi.org/10.63046/ijms.1960955>

Giriş

Klasik dönem Osmanlı hukuk sisteminde modern anlamda kurumsallaşmış bir savunma müessesesi mevcut değildi.¹ Yargılama ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkan ve belirli ölçüde temsil işlevi üstlenmiş “vekil, vekil-i musahhar², muhzir³, arzuhalci⁴” adı verilen birtakım kişilerin varlığından söz etmekle beraber bu kişilerin üstlendikleri görevin Tanzimat dönemine kadar günümüz avukatlık mesleğiyle aynı işleve sahip olduğu söylenemezdi. Çünkü bu şahıslar, doğrudan davalının serbest iradesiyle seçilmiş bağımsız savunucudan ziyade, kadının izniyle ve onun denetimi altında hareket eden bir temsilciydi. Bu kişinin temel görevi, davalının yerine usul işlemlerini yerine getirmek ve mahkeme sürecinin ilerlemesini sağlamaktı. Dolayısıyla söz konusu görevliler müvekkilinin haklarını savunma stratejisi geliştiren, delil toplayan ve hukukî argüman üreten bir profesyonel savunucudan çok yargılama sürecinin şekli devamlılığını temin eden bir usul temsilcisi niteliği taşımaktaydı.

1839 Tanzimat Fermanı, birçok alanda olduğu gibi Osmanlı hukuk tarihinde de köklü biçimde dönüşümlerin yaşanmasına zemin hazırladı. Fermanla birlikte devlet, tebaasının can, ırz ve mal güvenliğini açık biçimde teminat altına aldığını ilan ederek “doğal haklar” olarak denilebilecek yaşam ve mülkiyet haklarını kamusal bir güvencenin altına almaya başladı. Bu, yalnızca siyasal bir beyandan ziyade devletin kendi gücünü hukuk yoluyla sınırlamayı ve birey karşısında sorumluluk üstlenmeyi kabul ettiği yeni bir meşruiyet anlayışının ifadesiydi. Bu tarihten itibaren adli teşkilatta yürürlüğe konulan reformlarla hukuk alanında kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecine girildi. Bu alandaki düzenlemeler, yargı yetkisinin kurumsal çerçevesini yeniden tanımlayarak klasik dönemdeki kadı'nın başkanlık ettiği tek yargıçlı ve tek dereceli mahkeme modelinden çok yargıçlı ve uzmanlaşmış

1 Ali Haydar Özkent, *Avukatın Kitabı* (Arkadaş Kitabevi, 1940), 35; Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası* (Arı Sanat Yayınları, 2004), 232; Belkıs Konan, “Osmanlı Hukuk Literatüründe Avukatlık Anlayışı,” içinde *Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Türkiye Adalet Akademisi, 2023), 700; Avi Rubin, “From Legal Representation to Advocacy: Attorneys and Clients in the Ottoman Nizamiye Courts,” *International Journal of Middle East Studies* 44, no. 1 (2012): 115, <https://doi.org/10.1017/S0020743811001279>; Tugay Aydın, “Türkiye’de Avukatlığın Tarihi ve İlk Kurulan Barolar Hakkında,” *Adalet Dergisi* 2, no. 71 (2023): 503, <https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1391708>; Osman Kuntman, *Türkiye’de Avukatlık Mesleğinin, İstanbul Barosunun Tarihçesi ve Yabancıların Kurduğu Baro* (Ufuk Matbaası, 1988), 6.

2 Osmanlı yargı teşkilatının temelini oluşturan kadı mahkemelerinde muhakeme, büyük ölçüde İslam yargılama hukukunun ilkelerine dayanıyordu. Bu ilkelerden biri, tarafların bizzat mahkemede hazır bulunması gerekliliği idi. Gıyapta yargılama usulünün kabul edilmemesi, tarafların şahsen temsilini zorunlu kılmakta; ancak çeşitli sebeplerle mahkemeye katılamayan kişilerin hukukî durumlarının korunması için alternatif mekanizmalar geliştirilmesini gerektirmekteydi. İşte bu noktada vekâlet kurumu devreye girmektedir. Ahmet Akgündüz, “İslam ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi,” *Belleten* 50, no. 196 (1986): 169-200, <https://izlik.org/JA47KC46UM>.

3 Umut Karabulut, “Muhâmât Kanunu: Türkiye’de Avukatlık Kurumunun Düzenlenmesi ve İstanbul Barosunda Yaşanan Tasfiyeler,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13, no. 27 (2013): 81, <https://izlik.org/JA96ZR92XK>.

4 Özkent, *Avukatın Kitabı*, 34-36; Nevin Ünal Özkorkut, “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, no. 4 (2003): 150, https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000504; Saffet Nezihi Bölükbaşı, “Ülkemizde Avukatlık ve Savunma,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 1, no. 1 (1988): 32; Rubin, “Legal Representation,” 115.

mahkemelerin (*nizamiye*) teşekkülüne zemin hazırladı. Özellikle “ticaret” ve “nizamiye” mahkemeleri çok yargıçlı karar alma usulünü benimseyen, belirli alanlarda uzmanlaşmış ve hiyerarşik bir temyiz sistemine entegre edilmiş kurumlar olarak ortaya çıktı. 1860’lı yıllardan itibaren yargı örgütünde ve hukuk alanında gerçekleştirilen bazı reformlar savunma müessesesinin de söz konusu sistem içerisinde kurumsallaşmasına zemin hazırladı ve böylece vekillik genel vekalet ilişkisine dayanan bir temsil pratiğinin ötesinde giderek mesleki kurallarla tanımlanan bir faaliyet niteliği kazandı.⁵

1861 yılında yürürlüğe giren *Usûl-i Muhâkeme-i Ticarete Dair Nizamnâme*, savunma müessesesine dair yapılan ilk ciddi hukukî düzenleme oldu. Nizamnâmenin dördüncü faslında yer alan maddeler, savunma makamını kişisel bir yardım faaliyeti olmaktan çıkararak hukuken tanınmış ve denetlenebilir bir temsil ilişkisine dönüştürdü⁶. 22 Şubat 1870 tarihli *Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamnâme* ise, vekillik kurumunu ceza ve hukuk yargılaması bağlamında açık kurallara bağlayarak temsil yetkisinin kapsamını ve sınırlarını belirledi.⁷ Buna göre davalının belirli davalarda kendisine vekil tayin edebileceği, ancak bu vekilin resmî ve imzalı vekâletnameyi ibraz etmesi şart koşuldu.

1861 ve 1870 tarihli düzenlemeler savunma makamı açısından önem arz etse de burada henüz kurumsal bir savunma mekanizmasından bahsetmek mümkün değildi.⁸ Aşağıda da değinileceği gibi dava vekilliğine ilişkin Osmanlı geleneksel hukuk anlayışından modern avukatlık kurumuna geçişin hukukî zeminini oluşturan temel reform, 17 Kasım 1875’te yürürlüğe giren *Mehâkim-i Nizâmiye Da’vâ Vekilleri Hakkında Nizamnâme*⁹ (bundan sonra “1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesi”) adıyla bilinen düzenlemedir.¹⁰ Hukukun korunmasını sağlayacak ve mahkemelerde davaları usulüne uygun biçimde yürütecek yetkin vekilleri/avukatları yetiştirmek amacıyla 1876’da *Mekteb-i Sultanî* bünyesinde bir *Hukuk Mektebi* tesis edildi.¹¹ 1880 yılında ise Adliye Nezareti’ne bağlı olarak Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne adıyla hukuk eğitimi veren yeni bir kurum açıldı.¹² Günümüz İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nin

5 Gülnihâl Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci, 1839-1939* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 48-62.

6 28. maddede tarafların ya bizzat mahkemeye gelmeleri ya da geçerli bir vekâletname ile temsil edilmeleri zorunluluğunun öngörülmesi, yargılamada temsilin meşru ve yazılı bir yetkilendirmeye dayanmasını şart koşarak usul güvencesini güçlendirdi. Aynı maddede vekâletnamenin hangi şartlarda geçerli sayılacağı ve nasıl düzenleneceği belirlendi. 29. maddede vekâletnamenin duruşmadan önce mahkeme başkâtibine sunulması zorunlu tutuldu. 30. maddeyle getirilen, geçerli bir vekâletnameye sahip olunmadıkça ya da mahkeme huzurunda açık bir tayin gerçekleşmedikçe vekillik sıfatının kazanılamayacağı yönündeki hüküm ise, savunma makamının sınırlarını netleştirerek temsil yetkisinin hukukî meşruiyet temelini sağlamlaştırdı. *Düstur Birinci Tertip* 1 (Matbaa-i Amire, 1289), 786-87.

7 *Düstur Birinci Tertip* 1, 699.

8 Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, 126.

9 *Düstur Birinci Tertip* 3 (Matbaa-i Amire, 1293), 198-209.

10 Özkent, *Avukatın Kitabı*, 50-55; Rubin, “Legal Representation,” 116.

11 *Düstur Birinci Tertip* 3, 39-42; Ali Adem Yörük, “Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900).” ((Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 199.

12 Nuran Koyuncu, “Hukuk Mektebinin Doğuşu,” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, no. 3

temelini oluşturan bu ikinci kurumun nizamnâmesinde, bu okuldan mezun olan ve dava vekilliği yapmak isteyenlerin bir yıl süreyle nizamiye mahkemelerinde çalışmaları ve bu sürenin sonunda “vekâlet ruhsatnamesi” almaya hak kazanacakları belirtilmiştir.¹³ Ancak Mekteb-i Hukuk mezunlarının sayıca yetersizliği nedeniyle özellikle bu çalışmaya konu olan Mardin gibi taşra kentlerinde hukuk mektebi mezunu olmayan ancak uygulamada ehil kabul edilen şahıslar da uzun süre dava vekilliği görevini üstlendiler.¹⁴

Türkiye’de savunma makamının kurumsallaşması, konuya ilişkin literatürde bugüne kadar büyük ölçüde, başta 1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesi olmak üzere merkezî düzeyde gerçekleştirilen hukukî düzenlemeler ile İstanbul’da ve taşrada oluşturulan ve günümüzde “baro” olarak ifade edilen dava vekilleri cemiyetlerinin oluşumu çerçevesinde ele alındı.¹⁵ Söz konusu cemiyetlerden ilki 5 Nisan 1878 tarihinde İstanbul’da kurulurken¹⁶ 20. yüzyılın başlarına kadar taşrada benzer bir teşkilatlanmaya rastlanılmamaktadır. Benzer teşekküller Cumhuriyet dönemine kadar sadece birkaç vilayette mevcuttu. Ancak savunma müessesesinin taşradaki kurumsallaşması sadece baro yapılanması üzerinden ele alınamaz. Dönemin arşiv vesikaları incelendiğinde 1875 nizamnâmesinin ülke geneline teşmil edilmesinden kısa bir süre sonra taşrada söz konusu cemiyetlerden bağımsız olarak savunma makamının kurumsallaşma sürecine girdiği görülmektedir. Bu çalışma, bir taşra kenti olan Mardin’de Dava Vekilleri Cemiyeti’nin (veya baronun) henüz isminden söz edilmediği 1890’lı yıllarda¹⁷ avukatlığın kurumsallaşma sürecini ele almaktadır. Söz konusu dönemde Mardin mahkemesinde tutulan sicil kayıtları üzerinden yaptığı analizle bu makale, 1875 nizamnâmesinin yayımlanmasından kısa bir süre sonra savunma müessesesinin özelde Mardin’de genel anlamda ise taşrada da -bazı yapısal aksaklıklara rağmen- adlî teşkilat içinde kurumsal bir yer edindiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede, Mardin’e ait 185 No’lu (BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866) Şer’iyye Sicili defterini¹⁸ esas alarak dava vekilliği/avukatlık pratiğinin yalnızca hukukî bir düzenleme olarak kalmadığı, aynı zamanda Osmanlı taşrasında da belirli bir meslekî

(2012): 176, <https://izlik.org/JA36UD72GW>.

13 Esirgen Seda Örsten, “Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 63, no. 4 (2014): 748, <https://izlik.org/JA79AR25YW>.

14 Yörük, “Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900),” 177-78.

15 İbrahim Durman, “Ülkemizde Avukatlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi,” *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, no. 3-4 (2004): 23-46, <https://izlik.org/JA29RZ47KR>; Örsten, “Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık”; Özkorkut, “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik,” 152; Orhan Seyfi Güner, “Avukatlık Mesleğinin Tarihçesi,” *Ankara Barosu Dergisi* 1, no. 56 (1985): 383-99; Bölükbaşı, “Ülkemizde Avukatlık ve Savunma”; Konan, “Osmanlı Hukuk Literatüründe Avukatlık Anlayışı”; Funda Öztürk, “Osmanlı Devleti’nin Adli Modernleşme Sürecinde Avukatlık Mesleği” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017); Kuntman, *Türkiye’de Avukatlık Mesleğinin, İstanbul Barosunun Tarihçesi*; Aydın, “Türkiye’de Avukatlığın Tarihi ve İlk Kurulan Barolar Hakkında,” 504.

16 Özkent, *Avukatın Kitabı*, 56; Tugay Aydın, “İstanbul Barosu’nun İlk Genel Kurul Toplantısı, İlk Levhası ve Kostaki Sardenski’nin Nutku (5 Nisan 1878),” *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2, no. 30 (2020): 113.

17 Hakan Orhan (Trabzon Barosu Başkanı) “Trabzon Barosu’nun Tarihsel Kökenine Dair Yeni Bir Değerlendirme: Trabzon Dava Vekilleri Cemiyeti ve Arşiv Kayıtları Işığında Bir Analiz” https://www.trabzonbarosu.org.tr/Detay/trabzon-barosun-kurulus-tarihi-uzerine-bir-inceleme-310725#_ftn11 (Erişim: 24.03.2026).

18 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 25 Temmuz 1892.

kimlik ve toplumsal görünürlük kazanan bir avukatlar zümresinin/sınıfının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı temel iddia olarak ortaya konulmaktadır.

185 numaralı defter her ne kadar şeklen klasik bir Şer’iyye Sicili niteliği taşısa da içerik bakımından Mardin’e ait diğer sicil defterlerinden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Zira defterde klasik anlamda “hüküm” mahiyetinde yargı kararlarına rastlanmamaktadır. İçerisinde birkaç ‘kayıp mühür ilanı, mahkeme çağrı tezkeresi ve kefalet ilanı’ dışında kararların tamamı davalarda davacı veya davalıyı temsil etmek üzere vekâlet (avukatlık/dava vekilliği) tayinine ilişkindir. Bu yönüyle defter, yalnızca mahkeme pratiğine dair teknik kayıtlar sunmak dışında savunma müessesesinin taşra ölçeğinde nasıl örgütlendiğini ve kurumsallaşma sürecinin pratikte nasıl işlediğini ortaya koyan önemli veriler ihtiva etmektedir. Dolayısıyla söz konusu defter Mardin’de dava vekilliği müessesesinin gelişimini ve yerel adli yapının dönüşümünü incelemek açısından son derece kıymetli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Aşağıda birbiriyle bağlantılı üç başlık bulunmaktadır. İlk başlıkta, bu çalışmaya konu olan Mardin mahkemesindeki 1890’lı yıllardaki dava vekillerinin tayin edilmesiyle ilgili yasal dayanak oluşturan 1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesi ele alınacaktır. İkinci başlıkta 1890-1892 yılları arasında Mardin mahkemesince kayda geçirilen dava vekillerinin tasnifi yapılarak dava sayıları, tarafların konumu, vekâlet ilişkileri ve dava vekillerinin toplumsal konumu gibi değişkenler üzerinden birtakım niceliksel veriler oluşturulmaktadır. Bu istatistiksel verilerle savunma makamının taşradaki adlî teşkilat içindeki görünürlüğünün somut göstergelerle ortaya konulması amaçlanmaktadır. Son başlıkta ise elde edilen sayısal bulgular, hukuksal kurumsallaşma, toplumsal yapı ve yerel idarî uygulamalar bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Böylece nicel verilerle bir taşra kenti olan Mardin’de avukatlığın kurumsallaşma sürecine ilişkin bütüncül bir değerlendirme yapılmaktadır.

1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesi¹⁹

Nizamnâme, yukarıda da ifade edildiği gibi Osmanlı Devleti’nde savunma makamının kurumsallaşma sürecinde hukuk alanında gerçekleştirilen ilk kapsamlı düzenlemelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Fransız örneğinden yararlanılarak hazırlandığı belirtilen bu düzenleme,²⁰ dava vekilliğini daha önce büyük ölçüde bireysel temsiliyete dayalı uygulamadan çıkararak belirli usulî, meslekî ve idarî esaslara bağladı. Böylece dava vekilliği hem yasal bir çerçeveye kavuşturulmuş hem de denetlenebilir ve standartları belirlenmiş bir meslek hâline geldi. Nizamnâme, yapısal olarak biri muvakkat olmak üzere dört fasıl altında düzenlenmiş toplam kırk bir maddeden ve dava vekillerinin alacakları ücretleri belirleyen ek bir tarifieden

19 *Düstur Birinci Tertip* 3, 198-209.

20 Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, 127.

oluşmaktadır. Bu yönüyle metin, yalnızca mesleğin icrasına ilişkin kuralları belirlemekle kalmayıp, aynı zamanda savunma hizmetinin ekonomik boyutunu da düzenleyerek Osmanlı hukuk sisteminde avukatlık mesleğinin kurumsal temellerini atan bütüncül bir hukukî çerçeve oluşturdu.

Nizamnâmenin ilk altı maddesinin oluşturduğu birinci fasılda, dava vekilliği mesleğinin icrasına ilişkin temel şartlar ve usuller belirlenmiştir. Buna göre tarafların akraba, yakın veya hukuken ortak oldukları kişiler arasından tayin edecekleri vekiller istisna tutulmak kaydıyla, resmi ruhsat almayan kimselerin nizamiye mahkemelerinde dava vekilliği yapmaları yasaklanmıştır. Dava vekilliği mesleğine kabul edilecekler için hukuk eğitimi almış ve bunu sınavla belgeleyerek ruhsat elde etmiş olma, yirmi bir yaşını doldurma, hâlihazırda devlet memuru olmama, yüz kızartıcı veya ağır ceza gerektiren suçlardan mahkûm olmama ve ticaretle uğraşmış olanlar bakımından iflas etmemiş ya da itibarını kanunen iade ettirmiş olma gibi bir dizi şart öngörülmüştür. Öte yandan, tarafların kendi akraba ve ortakları arasından tayin edecekleri vekillerin, müvekkil ile olan yakınlık veya hukukî ilişkilerini mahkemeye belgelemeleri gerekmele birlikte, bu ilişkinin mahkemece biliniyor veya karşı tarafça kabul ediliyor olması hâlinde ayrıca belge ibrazı aranmayacağı hükme bağlanmıştır. Aşağıda da değinileceği üzere, bu fasılda yer alan ve makale açısından önem arz eden düzenlemeler. dava vekilliğini belirli mesleki ve idarî standartlara bağlayarak keyfi uygulamaların önüne geçmeyi amaçlamışsa da akrabalık veya ortaklık ilişkisine dayanan istisnâ vekâlet biçimlerinin korunmuş olması, geleneksel temsil uygulamasının tamamen tasfiye edilmediğini ortaya koymaktadır.²¹

İkinci fasıl, dava vekillerinin görev, yetki ve sorumluluklarını ayrıntılı biçimde düzenleyerek meslekî faaliyetin sınırlarını belirlemektedir. Bu bağlamda vekâlet ilişkisinin geçerliliği, usulüne uygun bir vekâletnamenin ibrazına bağlanmış; vekâletsiz yapılan işlemler hükümsüz sayılarak vekilin şahsî sorumluluğu doğrudan tesis edilmiştir. Ayrıca vekilin yetkilerinin vekâletnamenin kapsamıyla sıkı biçimde sınırlandırılması; özellikle istinaf, temyiz, sulh ve hakem tayini gibi işlemler bakımından açık yetki şartı aranması, temsil yetkisinin keyfi kullanımını önlemeye yönelik bir düzenleme olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra vekillerin müvekkillerine karşı hesap verme yükümlülüğü, emanet edilen para ve belgelerin iadesi zorunluluğu gibi hususlar aracılığıyla mesleğin etik ve hukukî sorumluluk boyutu kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır.²²

Üçüncü fasıl ise dava vekillerinin ücretlendirilmesine ilişkin ayrıntılı bir tarife sistemi öngörmektedir. Bu sistem, vekâlet ücretini standartlaştırarak hem müvekkil hem de vekil açısından öngörülebilirlik sağlamayı amaçlamaktadır. Nizamnâme, vekilin ücret talep hakkını dava sonucundan bağımsız olarak tanımakta; ayrıca davayı kazanan tarafın vekâlet ücretini karşı taraftan talep edebilmesine imkân vermektedir. Bununla birlikte, vekil

²¹ *Düstur Birinci Tertip* 3, 98-99.

²² *Düstur Birinci Tertip* 3, 99-202.

ile müvekkil arasında özel ücret sözleşmesi yapılabilmesine izin verilmiş; ancak bu sözleşmelerde kararlaştırılabilecek ücretlere belirli üst sınırlar getirilerek aşırı kazanç elde edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.²³

Dördüncü fasıl kapsamında düzenlenen “cemiyet-i dâime” ise dava vekillerinin meslekî örgütlenmesine yönelik önemli bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu cemiyet, bir yandan devlet ile vekiller arasında aracılık işlevi görürken, diğer yandan meslek içi disiplinin sağlanması, meslektaşlar arasındaki ihtilafların çözümü ve ihtiyaç sahiplerine hukukî yardım sunulması gibi görevleri üstlenmiştir. Cemiyetin disiplin yetkileri, uyarıdan meslekten geçici men talebine kadar uzanan kademeli yaptırımları içermekte olup, bu durum mesleğin kurumsal bir denetim mekanizmasına kavuşturulduğunu göstermektedir.²⁴

1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesi başlangıçta yalnızca İstanbul’da uygulanmak üzere yürürlüğe konuldu. Dolayısıyla dava vekilliği müessesesinin kurumsal çerçevesi ilk olarak başkent İstanbul’da şekillendi. Ancak bu düzenleme zamanla taşra için de örnek teşkil ederek savunma müessesesinin taşrada uygulanmasını gündeme getirmiştir. Nitekim 27 Haziran 1879 tarihinde yayımlanan resmi bir yazıyla (*Da‘vâ Vekâleti Nizâmının Vilâyatta Dahi İcrasına Dair Tahrîrât-ı Umûmiye*) söz konusu uygulamanın taşra mahkemelerinde de yürürlüğe konulması kararlaştırıldı.²⁵ Bu çalışmaya esas teşkil eden Şer‘iyye Sicili defteri, ilgili tahriratın yayınlanmasından yaklaşık on ila on iki yıl sonra tanzim edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, dava vekilliğinin yaklaşık on yıllık taşra pratiğini konu edinmektedir.

1890-1892 Yılları Arasında Mardin’de Avukatlık Müessesine Dair Sayısal Veriler

19. yüzyılın son çeyreğinde Mardin, idari bakımdan Diyarbekir Vilayeti’ne bağlı bir sancak, diğer adıyla liva merkeziydi. Söz konusu dönemde livada kurumsal eksiklikler bulunmakla birlikte işleyen bir yargı teşkilatının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1891 yılı itibarıyla Mardin Liva Bidayet Mahkemesi’nde hukuk ve ceza dairesleri ayrı ayrı teşkil edilerek, mahkeme bünyesinde bir hukuk dairesi reisi, bir ceza dairesi reisi, bir savcı yardımcısı (müddeiumumî muavini), bir sorgu hâkimi (müstantik), bir hükûmet dava vekili ile diğer mahkeme üyeleri ve kalem memurlarından oluşan toplam yirmi adlî görevli istihdam edildiği görülmektedir. Arasında bir dava vekilinin de bulunduğu bu adlî kadro, Tanzimat sonrası hukuk alanında yapılan reformların taşra ölçeğinde kurumsal karşılık bulduğunu ve Mardin’de nizamiye yargısının belirli bir uzmanlaşma ve iş bölümü çerçevesinde faaliyette bulunduğunu göstermektedir²⁶.

²³ *Düstur Birinci Tertip* 3, 202-4.

²⁴ *Düstur Birinci Tertip* 3, 204-6.

²⁵ *Düstur Birinci Tertip* 4 (Mahmut Bey Matbaası, 1299), 716-17.

²⁶ Naib Efendi (Hukuk Dairesi Reisi), Rıfki Efendi (Ceza Dairesi Reisi), Fuat Efendi (Aza), Yahya Çelebi (Aza), Emseh Efendi (Aza), Said İsa Efendi (Aza), Şeyhmus Rıza Efendi (Aza), Şehmus Şevki Efendi

Bu çalışmanın temel kaynağını oluşturan 185 numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili defteri, 23 Ağustos 1890 (7 Muharrem 1308) ile 1 Mart 1892 (30 Receb 1309) tarihleri arasındaki yaklaşık bir buçuk yıllık zaman dilimindeki kayıtları kapsamaktadır.²⁷ Söz konusu süre zarfında Mardin mahkemesince (Şer'î mahkeme veya Bidayet mahkemesi) başta alacak-verecek, miras, nafaka, kefalet, gasp ve arazi ihtilafları olmak üzere çeşitli hukukî uyuşmazlıklara ilişkin olarak davacı veya davalı taraf adına vekil tayin edilip mahkemece tescil edilen toplam 448 kayıt değerlendirmeye alındı. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere bu davalarda 130 farklı dava vekilinin kaydı tespit edildi. Başka bir ifadeyle, tablodan da anlaşılacağı üzere bazı dava vekillerinin birden fazla kez görev üstlendikleri görüldü.

	Dava Vekilleri/Avukatlar	Baktığı Dava Sayısı	Dinsel Mensubiyeti
1	Abdülkadir bin Mehmed Ali	1	Müslüman
2	Hori Efrahim Efendi	1	Süryani Katolik
3	Mes'ud bin Şeyho	1	Müslüman
4	Abraham Efendi	1	Yahudi
5	Abacir bin Hezi	1	Belirtilmemiş
6	Gözzâde Abdülkadir	1	Müslüman
7	Cercis bin Tüfenkçi Hoşe	1	Keldani
8	Rızkılluh bin Şamas	1	Belirtilmemiş
9	Melki bin Behi Nalband	1	Süryani Kadim
10	Sami bin Es'ad Efendi	1	Müslüman
11	Hasan Efendi	1	Müslüman
12	Ahmed bin İsmail	1	Müslüman
13	Nasri bin Krişo	1	Süryani Katolik
14	Şa'bo bin Samed	1	Müslüman
15	Melki bin Makdis Hanna	1	Süryani Katolik
16	Hanna bin Makdis Sado	1	Latini
17	Es'ad Ağa	1	Müslüman
18	Nu'man bin İsmail Efendi	1	Müslüman
19	Şakir bin Mehmed Hulusi	1	Müslüman
20	İzzet Efendi bin Şeyhmus	1	Müslüman
21	Hanna Kezi	1	Süryani Katolik
22	Mehmed Onbaşı	1	Müslüman
23	Davud Ağa bin Mehmed	1	Müslüman

(Aza), Mustafa Efendi (Müdde'i-i Umumi Muavini), Salim Efendi (Mahkem-i Bidayet Kalemi Başkâtibi), Hasan Efendi (Zabıt Kâtibi), Mehmet Efendi (Zabıt Kâtibi), Şeyhmus Niyazi Efendi (Zabıt Kâtibi), Nasri Efendi (Zabıt Kâtibi), Ali Muhlis Efendi (Müstantik), Tahir Efendi (İcra Memuru), İsmail Efendi (Mahkeme-i Şer'iyeye Başkâtibi), Mahmud Efendi (Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi), Abdulkadir Efendi (Mukayyit), Cemali Efendi (Hükümet Dava Vekili) *Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir* (Vilayet Matbaası, 1308), 76-77.

27 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 25 Temmuz 1892.

24	Abdülğani bin Mehmed Salih	1	Müslüman
25	Abdullah bin Ahsen	1	Müslüman
26	Karso bin Makdis	1	Ermeni Katolik
27	Halil bin Abdulo	1	Müslüman
28	Şeyhi bin Seyyid Hasan	1	Müslüman
29	Ahmed Efendi bin Hulusi	1	Müslüman
30	Şeyhmus bin Nemrik	1	Müslüman
31	İbrahim Sırrı Efendi	1	Müslüman
32	Mahmud Efendi bin Abdülkadir	1	Müslüman
33	Yosef Efendi	1	Keldani
34	Ahmed bin Abdurrezzak	1	Müslüman
35	Abdülğani bin Beşar	1	Müslüman
36	Mehmed Ali bin Şeyho	1	Müslüman
37	Şeyhmus bin Mahmud	1	Müslüman
38	Mustafa Efendi bin Hacı Mehmed	1	Müslüman
39	Es’ad bin el-Hac Hüseyin	1	Müslüman
40	Mehmed bin Musa	1	Müslüman
41	Mehmed bin Şeyh Abdullah	1	Müslüman
42	İsmail bin Mehmed Şeho	1	Müslüman
43	Bekir bin Hacı Hamo	1	Müslüman
44	Hüseyin bin İsmail	1	Müslüman
45	Mehmed bin Derviş	1	Müslüman
46	Mehmed Çavuş bin Ahmed	1	Müslüman
47	Makdis Amus bin Zoli	1	Süryani Kadim
48	Ahmed Efendi bin Mehmed	1	Müslüman
49	Abdülkadir Efendi bin İsmail	1	Müslüman
50	Şeymus Niyazi Efendi	1	Müslüman
51	Kermozâde Abdi	1	Müslüman
52	Mehmed Hayri Efendi	1	Müslüman
53	Mustafa bin Faris	1	Müslüman
54	Mahmud bin Mehmed Molla	1	Müslüman
55	Salih Efendi	1	Müslüman
56	Mahmud bin Yusuf	1	Müslüman
57	Hacı Hasan bin Mehmed Haso	1	Müslüman
58	Hacı Mehmed bin Mustafa Ağa	1	Müslüman
59	Hamdan Ağa bin Şeyhmus	1	Müslüman
60	Abdülmeccid Efendi bin Mehmed	1	Müslüman
61	Hızır bin Ali	1	Müslüman

62	Hacı Mehmed bin Ahmed	1	Müslüman
63	Davud Ağa bin Ali	1	Müslüman
64	İsmail bin Abdürrahman	1	Müslüman
65	Abdüsselam bin Ahmed	1	Müslüman
66	Jandarma Hanif bin Halil	1	Müslüman
67	Ahmed bin Seyyid Abo	1	Müslüman
68	Şeyh Ali Efendi bin Abdurrahman	1	Müslüman
69	Mehmed bin Süleyman	1	Müslüman
70	Ahmed Şakir Efendi	1	Müslüman
71	Ahmed bin Sofu Derviş	1	Müslüman
72	Samed bin Hızır	1	Müslüman
73	Şeyfozâde Yusuf Galib Efendi	1	Müslüman
74	Abdülmeccid bin Molla İsmail	1	Müslüman
75	el-Hac Mehmed bin Bekdaş	1	Müslüman
76	el-Hac Mehmed bin Ali	1	Müslüman
77	İbrahim bin Mehmed	1	Müslüman
78	Antuvan Efendi	1	Süryani Kadim
79	Faris bin Hızır	1	Müslüman
80	Abdülğani bin Hamdi	1	Müslüman
81	Halil Münib Efendi	1	Müslüman
82	Hüseyin Bey bin Halil	1	Müslüman
83	Nuḡman bin Seyyid Mahmud	1	Müslüman
84	Muhzırbaşı Abdül	1	Müslüman
85	Aişe bint-i Seyyid Ali	1	Müslüman
86	Ağazâde Salih bin Abdülkadir	1	Müslüman
87	Salih Efendi bin Salih	1	Müslüman
88	İledin bin Hatadras	2	Belirtilmemiş
89	Şeyhmus bin Osman	2	Müslüman
90	Mehmed Ağa bin Süleyman	2	Müslüman
91	Molla Yusuf bin Seyyid Mehmed	3	Müslüman
92	İbrahim bin Osman	2	Müslüman
93	Halil Efendi bin İbrahim	4	Müslüman
94	Abdülaziz bin Abdullah	2	Müslüman
95	Hasan Efendi bin Ahmed Efendi	2	Müslüman
96	İbrahim Efendi	3	Müslüman
97	Antuvan Efendi bin Said	4	Süryani Kadim
98	Abdürrezzak Efendi	3	Müslüman
99	Cercis Efendi bin Manaş	9	Süryani Katolik

100	Cercis veled-i Osi	2	Ermeni Katolik
101	Derviş Efendi bin Mehmed	2	Müslüman
102	Ali bin Hızır	7	Müslüman
103	İbrahim Ağa bin Hızır	6	Müslüman
104	Şamas İbrahim bin Ebelhad	14	Süryani Katolik
105	Nasri Efendi bin Maksî	5	Süryani Katolik
106	Ebelhad veled-i Hanna Drasi	16	Süryani Yakubi
107	İbrahim Efendi bin Hacı Ali	2	Müslüman
108	Abdullah bin Ahmed Kütto	7	Müslüman
109	Cemal Efendi bin Mehmed Kâmil	16	Müslüman
110	Nikola veled-i Şamas	32	Keldani
111	Naum Efendi bin Kespéryan	40	Ermeni Katolik
112	Kermozâde Abdülhafız Efendi	38	Müslüman
113	Abdurrauf Efendi	47	Müslüman
114	Ali bin Hızır İlyas	18	Müslüman
115	David veled-i Maksî	5	Süryani Katolik
116	Abdullah Ağa bin Ali	2	Müslüman
117	Mahmud bin Şeyh Abdullah	2	Müslüman
118	Şeyh Davud bin İbrahim	7	Müslüman
119	Hasan Efendi bin Şeyhmus	4	Müslüman
120	Mahmud Efendi bin Şeyh Abdullah	11	Müslüman
121	Ahmed Ağa bin Şeyhmus	3	Müslüman
122	Meşkini Ali bin Hacı Ömer	3	Müslüman
123	İsmail Ağa bin Mustafa	15	Müslüman
124	Mübaşir Abdülkadir bin Hacı Abdullah	6	Müslüman
125	Raci Efendi veled-i Şamas	2	Protestan
126	Said veled-i Şamas	2	Ermeni Katolik
127	Ahmed bin Hacı Kasım	2	Müslüman
128	Nu'man bin Hacı Şeyhmus	2	Müslüman
129	Şeyhmus Efendi bin Mehmed Hulusi	3	Müslüman
130	Hızır bin Şeyh Musa	2	Müslüman

Niceliksel dağılım incelendiğinde, dava vekillerinin önemli bir kısmının yalnızca bir kez görev aldığı görülmektedir. Bu çerçevede toplam vekil sayısı içinde 87 kişinin faaliyetinin münferit bir vekâlet ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, birden fazla dava vekilliği görevini üstlenen daha sınırlı bir grup da bulunmaktadır. Nitekim söz konusu vekillerden 18’inin beş ve üzeri dava vekilliği görevini üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Abdurrauf Efendi, incelenen dönemde 47 kez dava vekilliği üstlenerek Mardin mahkemesinde en fazla dava vekilliği görevini üstlenen avukat olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan söz konusu Şer’iyye Sicil defteri, yalnızca

dava vekillerinin isimlerine yer vermekle yetinmemektedir. Bununla beraber, vekillerin çoğu zaman ikamet ettikleri mahallelerin ve özellikle gayrimüslim vekiller söz konusu olduğunda mensup bulundukları dinî cemaatlerin de ayrıntılı biçimde kaydedildiği görülmektedir.

Dava vekillerinin dinsel mensubiyeti ile üstlendikleri görev sayıları birlikte değerlendirildiğinde belirli bir temsil dağılımı ortaya çıkmaktadır. İncelenen dönemde dava vekili olarak görev yapan toplam 130 avukatın 104'ü (%80) Müslüman, 26'sı (%20) ise gayrimüslimdir. Bununla birlikte dava sayıları bakımından ortaya çıkan dağılım, avukat sayısı ile temsil edilen dava sayısı arasında tam bir paralellik bulunmadığını göstermektedir. Nitekim Müslüman avukatlar toplam 448 davanın 301'inde (%67,2) görev alırken, sayıca daha az olmalarına rağmen gayrimüslim avukatlar 147 davada (%32,8) vekillik yapmışlardır. Gayrimüslim avukatlar arasındaki dinsel mensubiyet dağılımı incelendiğinde ise farklı cemaatlerin mahkeme pratiğinde belirli oranlarda temsil edildiği görülmektedir. Buna göre dört Ermeni Katolik avukat 45 kez (%10), sekiz Süryani Katolik avukat 37 kez (%8,3), üç Keldani avukat 34 kez (%7,8) ve beş Kadim/Yakubi avukat 23 kez (%5,1) vekillik üstlenmiştir. Bunların dışında 1 Protestan, 1 Latin/Katolik ve 1 Yahudi inancına mensup üç dava vekili birer kez (%0,6) dava vekili olarak almışlardır. Ayrıca dinsel mensubiyeti belirtilmeyen üç avukat ise toplam dört kez (%0,9) dava vekili olarak görevlendirilmişlerdir. İncelenen dönemde görev alan tek kadın dava vekili Aîşe bint-i Seyyid Ali'dir.²⁸

Çalışmaya konu olan Şer'iyye Sicili defterinde yer alan kayıtlar incelendiğinde vekillerin temsil ettiği davaların konularına göre oransal dağılımını belirli kategoriler altında toplamak mümkündür. Buna göre toplam 448 kaydın 125'i (%28) alacak-verecek davalarından oluşmaktadır. Bunu 81 kayıt ile (%18) miras davaları izlemektedir. Hâne, dükkân ve menzile ilişkin kayıtlar 76 adetle (%17) üçüncü sırada yer alırken, bahçe ve tarla gibi araziye dair davalar 40 kayıtla (%9) temsil edilmektedir. Hayvanlara ilişkin uyuşmazlıklar kapsamında değerlendirilen ester, merkep ve öküzle ilgili davalar 18 kayıtla (%4) sınırlı kalmıştır. Mehr-i mu'accel ve nafaka-i şer'iyye taleplerine dayanan nafaka davalarının sayısı ise 13 olup, bu da toplam kayıtların yaklaşık %3'üne tekabül etmektedir. Geriye kalan 95 kayıt (%22) ise dava konusunun açık biçimde belirtilmediği ve yalnızca tarafların bir vekil tayin etmelerine ilişkin işlemleri içermektedir.

19. Yüzyılın Sonlarına Doğru Ortaya Çıkan Yeni Bir Toplumsal Zümre Olarak "Avukat Sınıfı": Mardin Örneği

1875 tarihli Dava Vekilleri Nizamnâmesi'nde "avukat" terimi yer

²⁸ T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 102.

almadı. Fransızca *avocat* kelimesinden türeyen²⁹ terimin Osmanlı hukuk metinlerindeki ilk kullanımı 1883 tarihli *Da’vâ Vekilleri Hakkında Rumeli-i Şarkî’ye Mahsus Kanûn-ı Vilâyet*³⁰ düzenlemesiyle gerçekleşti.³¹ Söz konusu düzenlemeden yaklaşık on yıl sonra kaleme alınan ve bu çalışmaya esas teşkil eden Şer’iyye Sicili defterinde de ilgili terimin yaygın bir şekilde kullanıldığı görüldü. Terim, defterin yaklaşık yirmi farklı yerinde ve genellikle “...abûkat [avukat] sınıfından Nikola veled-i Şamas...”³², “...abûkat sınıfından Naum Efendi bin Kesperyan...”³³ şeklinde ifade edildi. Bununla birlikte, mahkemede savunma görevini icra edenler için meslekî sıfat olarak “vekîl” veya “da’vâ vekîli” ifadelerinin kullanımına da devam edilmiştir. Bu durum, “avukat” teriminin ilgili dönemde henüz modern anlamda kurumsallaşmış ve meslekî sınırları belirginleşmiş bir unvan olmaktan ziyade dava vekilliği faaliyetinde bulunan kişilerin oluşturduğu toplumsal kategori/sınıf için kullanıldığını göstermektedir. Buna rağmen terimin kısa süre içinde taşrada bu şekilde de olsa karşılık bulması oldukça dikkat çekicidir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, 1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesinin taşraya teşmil edilmesinden yaklaşık on-on iki yıl sonra tutulan ve bu çalışmaya konu olan 185 numaralı Mardin Şer’iyye Sicili Defteri, dava vekilliği mesleğinin ve bu meslek etrafında şekillenen savunma müessesesinin işleyişine dair önemli veriler sunmaktadır. Defterde, Mardin mahkemesinde görülen veya görülecek davalarda tarafların, gerek davacı gerekse davalı sıfatıyla, hukukî haklarını savunmak üzere vekil tayin ettikleri görülmektedir. Çalışmanın kapsadığı zaman dilimi olan 1890’lı yıllarda, modern anlamda baro kurumuna karşılık olarak kullanılan “Dava Vekilleri Cemiyeti” yalnızca İstanbul’da teşkilatlanmış; taşradaki diğer şehirlerde benzer bir örgütlenme henüz ortaya çıkmamıştı.³⁴ Dolayısıyla söz konusu dönemde Mardin’de de kurumsal anlamda bir baro (veya Dava Vekilleri Cemiyeti) yapılanmasının mevcut olmadığını söylemek mümkündür.³⁵ Kurumsal bir meslek örgütü bulunmamasına rağmen avukatlık mesleğinin yeni bir toplumsal ve mesleki kategori olarak Mardin’de belirginleşmeye başladığından bahsedilebilir. Nitekim 185 numaralı Mardin Şer’iyye Sicili defterinde yer alan kayıtlarda yukarıda da ifade edildiği gibi bazı dava vekilleri için açıkça “avukat sınıfına

29 Aydın, “İstanbul Barosu’nun İlk Genel Kurul Toplantısı,” 114.

30 *Düstur Birinci Tertip, Zeyl* 3 (Mahmut Bey Matbaası, 1300), 231-39.

31 Özkent, *Avukatın Kitabı*, 54.

32 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 21.

33 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 50.

34 İzmir Baro’sunun verilerine göre İstanbul dışında Türkiye’deki ilk baro örgütlenmesinin İzmir’de ve 1908 yılında kurulmuştur. İzmir Barosu. Yönetim Kurulu Kararı, 14.09.1999, Sayı: 46, <https://www.izmirbarosu.org.tr/Sayfa/3/tarihce> (Erişim: 24.03.2026); M. İskender Özturanlı, “İzmir Barosunun Tarihsel Çizgisi,” *İzmir Barosu Dergisi*, 2005, 10. Balak, taşradaki ilk Baro’nun 1909’da Bursa’da kurulduğunu belirtir. Müfit Mert Balak, “Türkiye’de Avukatlık Mesleği Tarihi ve Gelişimi” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009), 65.

35 Balak’ın belirttiğine göre Mardin’de baro teşkilatı 1956 yılında kuruldu. Bu tarihe kadar şehirdeki avukatlar örgütsel faaliyetlerini Diyarbakır Barosu’na bağlı olarak sürdürdüler. Mardin Barosu’nun kurulmasıyla birlikte avukatlar kendi yerel baroları bünyesinde toplanarak kayıt işlemlerini buraya aktardılar. Kuruluş döneminde baronun ilk başkanlığı görevine Abdulcelil Bayar getirildi. Bayar, 1956 ile 1959 yılları arasında bu görevi yürüttü. Balak, “Türkiye’de Avukatlık Mesleği Tarihi ve Gelişimi,” 73.

mensup” ifadesi kullanılmaktadır. Örneğin 18 Eylül 1890 tarihli bir kayıta, Bâbü’s-Sor mahallesi sakinlerinden Kermozâde Abdülatif Çelebi, mahkemeye başvurarak Dakik Çarşısı’nda bulunan iki dükkân için yeğeni aleyhine dava açtığını ve bu amaçla Mardin’de ikamet eden ve avukat sınıfına mensup olan Naum Efendi bin Kesperyan’ı kendisi adına vekil ve temsilci olarak tayin ettiğini belirtir (...*tarafımdan Mardin’de mukîm ve abûkat sınıfından ma’arifü’z-zât Naum Efendi bin Kesperyan vekîl ve nâib-i menâb nasb ve ta’yîn eyledim...*).³⁶ Benzer şekilde Tekye mahallesi sakinlerinden Abdülhamid bin Hacı İsmail’in, kız kardeşleri Şerife, Biruze ve Nazile’nin miras meselesi nedeniyle aleyhine açtıkları davada, kendisini temsil etmek üzere mahkemede hazır bulunan, avukat sınıfından Abdurrauf Efendi’yi *vekil ve nâib-i menâb* olarak tayin ettiğini mahkemeye bildirir.³⁷ Bu durum kısa süre önce yürürlüğe konulan ve yukarıda bahsi geçen savunma müessesesine dair hukukî düzenlemelerin yalnızca merkezde değil taşrada da belirli ölçülerde karşılık bulduğunu ve dava vekilliği kurumunun mahkeme pratiği içinde işlevsel bir rol üstlenmeye başladığını ortaya koymaktadır.

Şer‘iyye sicilindeki kayıtlar incelendiğinde, «avukat sınıfına mensup» nitelemesinin, mahkemede düzenli olarak vekillik görevini üstlenen ve genellikle on veya daha fazla davada vekil sıfatıyla görev yapan kişiler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Naum Efendi bin Kesperyan ve Abdurrauf Efendi ile yukarıdaki vekil listesinde ismi geçen Cemal Efendi bin Mehmed Kâmil,³⁸ Cercis Efendi bin Manaş,³⁹ Ebelhad veled-i Hanna Drasi,⁴⁰ Kermozâde Abdülhafız Efendi, Mahmud Efendi bin Şeyh Abdullah⁴¹ ve Nikola veled-i Şamas⁴² da avukat sınıfını oluşturan vekillerdi. Bununla birlikte, bu nitellemenin kullanımında belirli bir sayısal ölçütün esas alındığı söylenemez. Nitekim 18 kez vekillik yapan Ali bin Hızır İlyas, 15 kez vekillik yapan İsmail Ağa bin Mustafa, 14 kez vekillik yapan Şamas İbrahim bin Ebelhad ile yedişer davada vekil olarak görev alan Abdullah bin Ahmed Kütto, Ali bin Hızır ve Şeyh Davud bin İbrahim için sicilde “avukat sınıfına mensup” ifadesine yer verilmemiştir. Bu veriler bir bütün olarak ele alındığında 1890’lı yıllarda Mardin’de henüz baro gibi kurumsal bir meslek örgütü ortaya çıkmamış olsa da dava vekilliğinin belirli bir uzmanlık ve mesleki kimlik etrafında şekillenmeye başladığı ve bu bağlamda avukatlık mesleğinin taşra toplumunda erken bir kurumsallaşma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Önceki başlık altında verilen tabloda adı geçen 130 dava vekilinin tamamını modern anlamda birer “avukat” olarak nitelendirmek mümkün değildir. Zira listede yer alan 130 vekilden 87’si yalnızca bir kez görevlendirilmiş ve bunların önemli bir kısmının müvekkilleriyle yakın bir akrabalık ilişkisi bulunduğu

36 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 5.

37 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 49.

38 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 70.

39 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 70.

40 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 26.

41 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 23.

42 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 21.

anlaşılmaktadır. Nitekim Câmî-i Kebîr Mahallesi sakinlerinden Ali el-Hakim, Sa’dun el-Hakim tarafından kendisi aleyhine açılan davada oğlu İbrahim’i vekil tayin etmiştir.⁴³ Benzer şekilde, Yusuf bin Hacı Hızır’ın hâne meselesi nedeniyle Musa bin Mehmed aleyhine açtığı davada Musa bin Mehmed, babası Mehmed Bey’i vekil olarak görevlendirmiştir.⁴⁴ Hem İbrahim’in hem de Mehmed Bey’in vekâletleri yalnızca bu davalarla sınırlı kalmıştır. Bu durum, söz konusu örneklerde görülen vekillik ilişkisinin profesyonel bir avukatlık faaliyeti olmaktan ziyade, tarafların mahkemede temsil edilmesini sağlamak amacıyla usulen yerine getirilen hukukî bir şart niteliği taşıdığını göstermektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi incelenen dönemde vekil olarak tayin edildiği tespit edilen tek kadın olan Aîşe bint-i Seyyid Ali’nin profesyonel anlamda avukat sınıfına mensup bir dava vekili olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalıdır. Şeyh Şeyhullah Mahallesi sakinlerinden olup, söz konusu tarihte Mardin dışında askerlik görevini sürdüren Mehmed Said bin Osman, vefat eden babasından kendisine miras kalan ve aynı mahallede bulunan evin satışı ve devri ile satış bedelinin tahsil edilmesi işlemlerinin yürütülmesi amacıyla 23 Teşrinievvel 1307 (4 Kasım 1891) tarihinde annesi Aîşe bint-i Seyyid Ali’yi kendisine vekil tayin ettiğini beyan etmiştir.⁴⁵ Bu kayıt, vekil ile müvekkil arasında açık bir akrabalık ilişkisi bulunduğunu gösterir. Ayrıca Aîşe Hanım’ın söz konusu dava dışında başka bir davada vekillik yaptığına dair herhangi bir kayda rastlanmadı. Bu durum onun profesyonel bir dava vekili olmaktan ziyade belirli bir hukukî işlemleri yürütmek için tayin edilmiş şahsi bir temsilci konumunda olduğu intibasını uyandırır. Bununla birlikte, Aîşe Hanım’ın mahkeme nezdinde vekil sıfatıyla işlem yapabilmiş olması, dönemin hukukî pratiğinde kadınların vekil olarak tayin edilmeleri önünde açık bir hukukî engel bulunmadığını göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Çalışmaya konu olan 448 kayıta, davacı veya davalı tarafından vekil tayinine ilişkin iş ve işlemlerin mümkün mertebe yürürlükte bulunan 1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesinin hükümlerine uygun olarak gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülür. İlgili nizamnâmenin 20-29. maddeleri, dava vekillerinin ücretlerinin belirlenmesi, tahsili ve mesleki faaliyetlerinin malî-idarî yönlerinin düzenlenmesine ilişkin hükümler içerir. Böylece dava vekillerinin mahkemelerde yürüttükleri vekâlet hizmeti karşılığında alacakları ücretler keyfî uygulamalara bırakılmadı. Davayı kazanan tarafın vekâlet ücretini mahkûm edilen taraftan talep edebilmesi ve vekilin bu ücreti doğrudan tahsil edebilmesi mümkün kılındı. Hatta dava vekillerinin davayı sulh yoluyla sonuçlandırmaları veya hakem sıfatıyla işlem yapmaları durumunda dahi tarifede belirtilen ücretleri talep edebilecekleri hükme bağlandı. Ayrıca müvekkilin vekili azletmesi hâlinde vekilin o ana kadar yaptığı işlemler karşılığında hak ettiği ücret ve masrafların ödenmesi zorunlu tutuldu.

43 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 38.

44 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 45.

45 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 102.

Bunun yanında vekillerin yaptıkları masrafları talep edebilmeleri ve davanın müvekkil aleyhine sonuçlanması hâlinde dahi vekâlet ücretine hak kazanmaları güvence altına alındı.⁴⁶ Mardin mahkemesinde görev yapan dava vekillerinin de söz konusu nizamnamenin öngördüğü esaslara uygun bir ücretlendirme uyguladıkları görülmektedir. Nitekim ilgili Şer'îyye Sicili kaydı incelendiğinde, dava vekillerinin yürüttükleri vekâlet faaliyetleri karşılığında talep ettikleri ücretler hususunda sürekli olarak ilgili nizamnâmeye atıf yapıldığı görüldü. Söz gelimi, Meşkin Mahallesi sakinlerinden ve Ermeni Katolik millete mensup Havâce Hanna veled-i Yosef el-Kizir Nizan, 11 Şubat 1891 tarihinde Mardin mahkemesine gelerek Keldani millete mensup Nikola veled-i Eblime Şoma'nın huzurunda, genel bir şer'î vekâlet ile mahkemede hazır bulunan dava vekili Nikola veled-i Şamas'ı belirli davalarda talep edilen meblağın %15'i oranında, belirli bir miktarı bulunmayan ve düzenlenmemiş davalarda ise Dava Vekilleri Nizamnâmesi'nde belirtilen ücret karşılığında kendisi adına genel vekil ve temsilci olarak atadığını beyan etmiştir.⁴⁷ Benzer şekilde Harem-i Şarmi köyü halkından Erkadi bin İbrahim'in, Birmir köyü sakinlerinden Molla Ali bin Osman ve kardeşi Bozo aleyhlerinde dava açması üzerine, (dava konusu belirtilmemiş) bahsi geçen kardeşler 19 Mayıs 1891 tarihinde Ermeni Katolik millete mensup Naum Efendi bin Kesperyan'ı kanunen belirlenmiş ücret karşılığında (*ücret-i mu'ayyene-i kânûniye ile*) geçerli ve genel bir şer'î vekâlet ile vekil ve temsilci olarak atadıklarını beyan etmişlerdir.⁴⁸

1875 Dava Vekilleri Nizamnâmesi'ne aykırı bazı uygulamaların varlığı da dikkat çekicidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi nizamnamenin birinci maddesine göre, tarafların akraba, yakın veya hukuken ortak kişiler arasından tayin edilecekler istisna tutulmak üzere resmî ruhsat almayan kimselerin nizamiye mahkemelerinde dava vekilliği yapması yasaklandı.⁴⁹ Ancak resmi ruhsatın alınabilmesi için İstanbul'daki *Mekteb-i Hukuk*'tan mezun olmak ya da vekillik yapmak isteyen kişinin hukukî yeterliliğinin Divân-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti bünyesinde kurulan komisyon tarafından onaylanması gerekirdi.⁵⁰ Dolayısıyla gerek Mardin'de, gerekse de diğer taşra kentlerinde resmî ruhsata sahip olmak bu dönemde oldukça güçtü.⁵¹ Nitekim bu çalışmada

46 *Düstur Birinci Tertip* 3, 202-4.

47 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 48.

48 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 55.

49 *Düstur Birinci Tertip* 3, 198.

50 *Düstur Birinci Tertip* 3, 198-99.

51 Mesleki yeterlilik bakımından Cemal Efendi bin Mehmed Kâmil'i diğerlerinden bir ölçüde ayrı değerlendirmek gerekir. Nitekim Cemal Efendi, 1308 tarihli Diyarbekir vilayet salnamesinde adli teşkilat içerisinde "hükümet dava vekili" olarak görev yapan bir memur olarak kaydedildiği görülür. Bundan öte döneme ait arşiv belgelerinde kendisi için "nüvvabdan" olduğu da ifade edilir. Bu nitelendirme genellikle Mekteb-i Nüvvab mezunları ya da taşrada şer'î mahkemelerde görev yapan nâibler için kullanılırdı. Bilindiği üzere mekteb-i nüvvab, ilmiye teşkilâtının Tanzimat sürecinde yeniden yapılandırılmasıyla birlikte, şer'î mahkemelerde görev yapacak nâiblerin eğitimini sağlamak amacıyla kurulmuş bir eğitim kurumuydu. İlhami Yurdakul, "Mekteb-i Nüvvab," içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 3 (2019), 240; Mehmed Salâhî, *Kamus-ı Osmani* 4 (Mahmud Bey Matbaası, 1895), 611; T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 128/9567, 25 Aralık 1892; T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 101/7512, 06 Kasım 1892; T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 32/2353, 09 Temmuz 1892.

tespit edilen 130 dava vekilinden herhangi birinin bu şartları taşıdığına dair somut bir veriye ulaşılamadı. Ancak bu çalışma kapsamında somut bir veriye ulaşılamamış olması söz konusu avukatların bir ruhsatnameye sahip olmadıkları anlamına gelmez. Ayrıca incelenen 448 kaydın 50’sinde vekil ile müvekkil arasında bir akrabalık ilişkisi bulunması, nizamnâmede belirtilen vekil-müvekkil arasındaki akrabalığa dayalı istisnâî hükmün pratikte karşılık bulduğu gibi görünse de, bundan ziyade davacının veya davalının profesyonel vekillere ücret ödeme yükümlülüğünden kaçınma eğilimiyle açıklanabilir.

1875 tarihli Dava Vekilleri Nizamnâmesi’ne aykırı bir diğer dikkat çekici uygulama, bazı dava vekillerinin aynı zamanda devlet memuru olarak görev yapmalarıdır. Nizamnâmenin ikinci maddesinde, devlet memurlarının dava vekilliği yapamayacağı açıkça hükme bağlanmış olmasına rağmen, incelenen dönemde Mardin mahkemesinde vekâlet görevini üstlenen kişiler arasında bu yasağa aykırı örnekler görülür. Nitekim “avukat sınıfına” mensup olduğu belirtilen Cemal Efendi bin Mehmed Kâmil, aynı zamanda adlî teşkilat içinde “hükümet dava vekili” sıfatıyla görev yapan bir memurdu.⁵² Benzer şekilde Süryani Katolik cemaatine mensup Abdülkadir bin Hacı Abdullah *mübaşir*⁵³ ve Antuvan Efendi bin Said ise *mukavelât muharriri*⁵⁴ olarak adliye teşkilatı içinde birer devlet memuruydular. Bu örnekler, Mardin’de savunma hizmetlerinin henüz kurumsallaşma sürecinin başlangıç aşamasında bulunduğunu ve dava vekilliği faaliyetinin bağımsız bir meslek grubu tarafından icra edilmekten ziyade büyük ölçüde adlî bürokrasi içerisinde çıkan görevliler eliyle yürütüldüğünü göstermektedir.

185 numaralı Mardin Şer’iyye Sicili defteri, avukat-müvekkil arasındaki dinî mensubiyet ilişkisi bağlamında da dikkat çekici veriler sunar. Söz konusu duruma en çarpıcı örnek Keldani cemaatine mensup Nikola veled-i Şamas’ın üstlendiği dava vekilliği görevlerinde görülür. Nikola veled-i Şamas’ın baktığı toplam 32 kayıta müvekkillerin 14’ü Müslüman, 9’u Ermeni Katolik, 7’si Süryani Kadim/Yakubi ve 1 tanesi ise Protestan cemaatine mensuptur. Dikkat çekici olan husus ise bu müvekkiller arasında mensubu olduğu Keldani cemaatinden herhangi bir kişinin bulunmamasıdır. Avukat sınıfına mensup diğer vekillerin baktığı davalarda da benzer veriler bulunur. Söz gelimi avukat sınıfından ve Ermeni Katolik millete mensup Naum Efendi bin Kesperyan’ın vekillik üstlendiği toplam 40 kayıta müvekkillerin 17’si Müslüman, 8’i Ermeni Katolik, 3’ü Süryani Kadim (Yakubi), 3’ü Süryani Katolik, 3’ü Latin, 2’si Keldani, 1’i Protestan ve 1’i Ermeni Gregoryen cemaatine mensuptur. Geriye kalan 2 müvekkilin mezhebi veya mensup olduğu cemaat sicilde belirtilmemekle birlikte isimlerinden bu kişilerin gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, avukat sınıfına mensup olduğu belirtilen ve incelenen dönemde en fazla davaya vekâlet eden Abdurrauf Efendi, toplam 47 kez vekil olarak görev yapmıştır. Bu kayıtlarda müvekkillerin 8’i Süryani

52 *Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir*, 77; T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 32/2353; T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 157/11740, 19 Şubat 1893.

53 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 75.

54 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 8.

Katolik, 6'sı Ermeni Katolik olup geri kalanlarının tamamı Müslümandır. Abdurrauf Efendi'nin kendisi ise Müslümandır. Onun vekâlet ettiği davalardan biri, Mardin'de dinî cemaatler arasındaki hukukî ilişkiler bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Câmî-i Kebîr Mahallesi sakinlerinden ve Ermeni Katolik millete mensup Nasri bin Rafail Arslan, Mardinli Mehmed Şerif bin Hacı Şeyhmus Bekdaş'ın zimmetinde bulunan 600 kuruşluk alacağını tahsil etmek amacıyla açacağı davada kendisini temsil etmesi için Abdurrauf Efendi'yi vekil tayin etmiştir.⁵⁵ Böylece Ermeni Katolik bir Osmanlı müvekkil, Müslüman bir kişiye karşı açtığı davada, yine Müslüman olan bir avukatı dava vekili olarak görevlendirmiştir.

Vekil ile müvekkil arasındaki dinî mensubiyet ilişkisine dair elde edilen yukarıdaki verilerden şu sınırlı sonuçlara ulaşmak mümkündür: Öncelikle dinî aidiyetin, dava vekili seçiminde tek belirleyici unsur olmadığı anlaşılmaktadır. Keldani Nikola'nın Müslüman, Ermeni Katolik, Süryani Kadim ve Protestan müvekkilleri temsil etmesine rağmen kendi cemaatinden hiçbir müvekkilinin bulunmaması, vekil tercihinin yalnızca cemaat dayanışmasına göre şekillenmediğine işaret etmektedir. Bu durum, vekillerin mesleki itibarının, tecrübesinin ve mahkeme nezdindeki güvenilirliğinin dinî kimliklerinden daha belirleyici olabildiğini düşündürmektedir. Bunun yanında vekâlet ilişkisinin farklı dinî cemaatler arasında karşılıklı güven esasına dayalı olarak kurulabildiği de görülmektedir. Ermeni Katolik Naum Efendi bin Kesperyan'ın müvekkillerinin önemli bir bölümünü Müslümanların oluşturması, Müslümanların gayrimüslim bir avukatı vekil olarak tercih edebildiklerini göstermektedir. Buna karşılık Müslüman Abdurrauf Efendi'nin de Ermeni Katolik ve Süryani Katolik müvekkillerinin bulunması, bu ilişkinin tek yönlü olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim Ermeni Katolik Nasri bin Rafail Arslan'ın, Müslüman bir davalıya karşı açtığı davada yine Müslüman olan Abdurrauf Efendi'yi vekil tayin etmesi, vekil seçiminde davanın taraflarının dinî mensubiyetinden ziyade vekilin meslekî yeterliliği ve güvenilirliğinin dikkate alınabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yukarıdaki veriler aynı zamanda Tanzimat sonrasında dava vekilliğinin belirli kurallara ve mesleki standartlara bağlanmasının, vekillerin yalnızca kendi cemaatlerini temsil eden kişiler olmaktan çıkarak farklı dinî topluluklar tarafından da tercih edilen temsilciler hâline gelmeye başladıklarını düşündürmektedir. Bununla birlikte, mevcut veriler Mardin'de dinî aidiyetin önemini tamamen yitirdiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Nitekim Abdurrauf Efendi'nin müvekkillerinin büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturması ve Naum Efendi'nin müvekkilleri arasında Ermeni Katoliklerin önemli bir yer tutması, cemaat içi vekâlet ilişkilerinin de varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

185 numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili defterindeki niceliksel veriler ışığında gayrimüslim avukatların mesleklerini icra etme noktasında Müslüman avukatlara kıyasla daha profesyonel bir görünüm sergilediklerini söylemek mümkündür. Nitekim önceki başlıkta da sayısal olarak belirtildiği gibi avukatların yaklaşık %80'inin Müslüman olmasına rağmen temsil ettikleri

55 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 16.

dava oranının %67,2’de kalması; buna karşılık yaklaşık %20’lik bir kesimi oluşturan gayrimüslim avukatların Mardin’deki kayıtların %32,8’inde yer alması bu durumu destekleyen önemli bir göstergedir. Bu durumu savunma müessesesinin kurumsallaşma sürecine girdiği bir dönemde, geç 19. yüzyıl Osmanlı taşrasında birkaç açıdan yorumlamak mümkündür. Öncelikle gayrimüslim avukatların, sayıca az olmalarına rağmen daha fazla davada görev almaları, bu grubun meslekî anlamda daha aktif, tecrübeli veya tercih edilir bir konumda olduklarına işaret eder. Özellikle ticaret, borç ilişkileri veya şehirli nüfusun yoğun olduğu alanlarda gayrimüslim unsurların tarihsel olarak daha görünür olması, onların hukukî temsil alanında da daha geniş bir müşteri çevresine hitap etmelerini mümkün kılmış olabilir. Bu bağlamda, dava vekilliği uygulamasında yalnızca dinî aidiyetin değil, aynı zamanda ekonomik ağlar, eğitim düzeyi ve şehir içi sosyal ilişkiler gibi faktörlerin de belirleyici olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, Müslüman avukatların sayıca fazla olmasına rağmen davalarda daha düşük oranda yer almaları bu grubun önemli bir kısmının yalnızca sınırlı sayıda davada görev alan, hatta kimi zaman tek bir dava ile sınırlı kalan “geçici” veya “yarı-profesyonel” vekillerden oluştuğunu düşündürmektedir.

1890’lı yıllara ait dava kayıtları, bir avukatın belirli dava türlerinde yoğunlaşıp dava türlerinde yoğunlaşıp yoğunlaşmadığına dair çıkarımlar yapılmasına da imkân tanımaktadır. Bu bağlamda Cemal Efendi bin Mehmed Kâmil’in üstlendiği vekâletler dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Nitekim Cemal Efendi’nin vekillik yaptığı toplam 16 davanın 5’i hâne ve menzil, 4’ü dava konusu belirtilmeksizin yalnızca vekil tayinine ilişkin kayıtlar, 3’ü bağçe ve tarla, 3’ü miras ve 1’i ise merkep davasına ilişkindir.⁵⁶ Bu dağılım, incelenen süre zarfında Mardin’de faaliyet gösteren dava vekilliği pratiğinin henüz modern anlamda katı uzmanlaşma alanlarına ayrışmadığını buna karşılık belirli dava türlerinde görece bir yoğunlaşmanın ortaya çıkmaya başladığını gösterir. Başka bir ifadeyle, dava vekilliği kurumu tam anlamıyla branşlaşmış bir meslek yapısı üretmemiş olsa da bazı vekillerin belirli uyuşmazlık alanlarında daha görünür hâle geldiği görülmektedir. Cemal Efendi’nin vekâlet ettiği davaların dağılımı da bu geçiş niteliğini yansıtır. Öncelikle Cemal Efendi’nin baktığı davaların önemli bir kısmının hâne, menzil, bağçe, tarla ve miras gibi taşınmaz malvarlığı ile bağlantılı konularda toplanması, onun faaliyet sahasının büyük ölçüde mülkiyet ilişkileri etrafında şekillendiğini gösterir. Hâne ve menzil davaları ile bağçe ve tarla ihtilafları birlikte ele alındığında, toplam dosyaların yarısından fazlasının gayrimenkul tasarrufu, kullanım hakkı, zilyetlik veya mülkiyet iddiası çevresinde kümелendiği görülür. Buna miras davaları da eklendiğinde Cemal Efendi’nin özellikle aile malvarlığının intikali ve taşınmazların paylaşımıyla ilgili hukukî uyuşmazlıklarda öne çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte bu tabloyu tam anlamıyla bir “uzmanlaşma” örneği olarak nitelemek de ihtiyat gerektirir. Zira aynı vekilin portföyünde miras dışında bağçe, tarla, hâne ve hatta merkep davası gibi birbirinden farklı uyuşmazlıkların bulunması,

56 T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 4-122.

dönemin taşra hukuk uygulamalarında dava vekillerinin geniş bir yelpazede faaliyet yürüttüğünü gösterir. Bu bakımdan söz konusu yoğunlaşma, modern hukuk bürolarındaki branşlaşmadan çok, belirli toplumsal ve ekonomik ilişki alanlarında tekrar eden vekâlet ilişkileri olarak değerlendirilmelidir. Dava konusu belirtilmeyen ve yalnızca vekil tayinine ilişkin dört kaydın varlığı da ayrıca anlamlıdır. Bu kayıtlar, vekâlet ilişkisinin çoğu zaman dava türünden bağımsız biçimde, öncelikle temsil güvencesi yaratmaya dönük bir işlem olarak kurulduğunu gösterir. Böylece Cemal Efendi'nin yalnızca belli dava türlerinde görev alan bir temsilci değil, aynı zamanda mahkemede iş takibi yapabilen, usulü bilen ve müvekkil adına süreci yönetebilen bir hukuk aracı olarak tercih edildiği söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışma, 19. yüzyılın sonlarında Mardin'de dava vekilliği pratiğinin işleyişini, 185 numaralı Mardin Şer'iyye Sicili defteri verileri üzerinden inceleyerek Osmanlı taşrasında savunma müessesesinin kurumsallaşma sürecine ışık tutmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede çalışmanın en dikkat çekici bulgusu, henüz kurumsal anlamda bir baro teşkilatının bulunmadığı bir taşra kenti olan Mardin'de, "avukat sınıfı" olarak tanımlanabilecek belirli bir mesleki grubun başlamış olmasıdır. Nitekim sicil kayıtlarında bazı dava vekilleri için açıkça "avukat sınıfına mensup" ifadesinin kullanılması, bu kişilerin toplum içinde bir mesleki kimlik ve pratik etrafında konumlandıklarını göstermektedir. Bu durum, dava vekilliğinin yalnızca usulî bir temsil mekanizması olmaktan çıkarak, belirli kişiler tarafından düzenli biçimde icra edilen ve toplumsal düzeyde tanınan bir faaliyet alanına dönüşmeye başladığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar bu "avukat sınıfı" modern anlamda eğitim, ruhsatlandırma ve kurumsal örgütlenme bakımından henüz tam anlamıyla şekillenmiş bir meslek grubunu ifade etmese de, taşrada avukatlık mesleğinin erken bir kurumsallaşma evresine işaret etmesi bakımından son derece önemlidir.

İncelenen dönemde görev yapan dava vekillerinin hiçbirinin resmî ruhsat şartlarını taşıdığına dair somut bir verinin bulunmaması, merkezde tasarlanan hukukî düzenlemelerin taşrada sınırlı bir karşılık bulduğunu göstermektedir. Ayrıca yürürlükteki nizamnâmeye aykırı biçimde bazı dava vekillerinin aynı zamanda adlî bürokraside görev yapan memurlar olması, savunma hizmetlerinin henüz bağımsız bir meslek grubu tarafından icra edilmediğini ortaya koymaktadır. Ancak bu durum, aynı zamanda "avukat sınıfı" olarak belirtilen zümrenin adlî bürokrasi ile iç içe geliştiğini ve bu meslekî kimliğin büyük ölçüde mevcut idarî kadrolar içinden filizlendiğini göstermektedir. Mardin'deki dava vekilliği ilişkilerinin dinî aidiyet sınırlarını aşan bir nitelik göstermesi, söz konusu avukat sınıfının yalnızca belirli bir cemaatin iç dinamikleriyle sınırlı kalmadığını, aksine farklı toplumsal kesimler arasında işlev gören daha geniş bir temsil alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Müslüman ve gayrimüslim vekillerin farklı cemaatlara

mensup müvekkilleri temsil edebilmesi, bu sınıfın toplumsal meşruiyetinin cemaat sınırlarını aşarak genişlediğini göstermektedir.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. “İslam ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi.” *Belleten* 50, no. 196 (1986): 169-200. <https://izlik.org/JA47KC46UM>
- Aydın, Tugay. “İstanbul Barosu’nun İlk Genel Kurul Toplantısı, İlk Levhası ve Kostaki Sardenski’nin Nutku (5 Nisan 1878).” *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2, no. 30 (2020): 113-27.
- Aydın, Tugay. “Türkiye’de Avukatlığın Tarihi ve İlk Kurulan Barolar Hakkında.” *Adalet Dergisi* 2, no. 71 (2023): 503-26. <https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1391708>
- Balak, Müfit Mert. “Türkiye’de Avukatlık Mesleği Tarihi ve Gelişimi.” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009.
- Bozkurt, Gülnihâl. *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci, 1839-1939*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Bölükbaşı, Saffet Nezihi. “Ülkemizde Avukatlık ve Savunma.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 1, no. 1 (1988): 29-42.
- Durman, İbrahim. “Ülkemizde Avukatlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi.” *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, no. 3-4 (2004): 23-46. <https://izlik.org/JA29RZ47KR>
- Düstur Birinci Tertip* 1. Matbaa-i Amire, 1289.
- Düstur Birinci Tertip* 3. Matbaa-i Amire, 1293.
- Düstur Birinci Tertip* 4. Mahmut Bey Matbaası, 1299.
- Düstur Birinci Tertip Zeyl* 3. Mahmut Bey Matbaası, 1300.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası*. Arı Sanat Yayınları, 2004.
- Güner, Orhan Seyfi. “Avukatlık Mesleğinin Tarihçesi.” *Ankara Barosu Dergisi* 1, no. 56 (1985): 383-99.
- Karabulut, Umut. “Muhâmât Kanunu: Türkiye’de Avukatlık Kurumunun Düzenlenmesi ve İstanbul Barosunda Yaşanan Tasfiyeler.” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13, no. 27 (2013): 79-104. <https://izlik.org/JA96ZR92XK>.
- Konan, Belkıs. “Osmanlı Hukuk Literatüründe Avukatlık Anlayışı.” içinde *Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Türkiye Adalet Akademisi, 2023.
- Koyuncu, Nuran. “Hukuk Mektebinin Doğuşu.” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, no. 3 (2012): 163-86. <https://izlik.org/JA36UD72GW>
- Kuntman, Osman. *Türkiye’de Avukatlık Mesleğinin, İstanbul Barosunun Tarihçesi ve Yabancıların Kurduğu Baro*. Ufuk Matbaası, 1988.
- Örsten, Esirgen Seda. “Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 63, no. 4 (2014): 737-78. <https://izlik.org/JA79AR25YW>

- Özkent, Ali Haydar. *Avukatın Kitabı*. Arkadaş Kitabevi, 1940.
- Özkorkut, Nevin Ünal. “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, no. 4 (2003). https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000504
- Özturanlı, M. İskender. “İzmir Barosunun Tarihsel Çizgisi.” *İzmir Barosu Dergisi*, 2005.
- Öztürk, Funda. “Osmanlı Devleti’nin Adli Modernleşme Sürecinde Avukatlık Mesleği.” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.
- Rubin, Avi. “From Legal Representation to Advocacy: Attorneys and Clients in the Ottoman Nizamiye Courts.” *International Journal of Middle East Studies* 44, no. 1 (2012): 111-27. <https://doi.org/10.1017/S0020743811001279>
- Mehmed Salâhî. *Kamus-ı Osmani* 4. Mahmud Bey Matbaası, 1895
- Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir*. Vilayet Matbaası, 1308.
- T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 128/9567, 25 Aralık 1892.
- T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 101/7512, 06 Kasım 1892.
- T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 32/2353, 09 Temmuz 1892.
- T.C. Devlet Arşivleri, BOA, MŞH.ŞSC.d., 6866, 25 Temmuz 1892.
- T.C. Devlet Arşivleri, BOA, BEO, 157/11740, 19 Şubat 1893.
- Yörük, Ali Adem. “Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900) .” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Yurdakul, İlhami. “Mekteb-ı Nüvvab.” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 3. 2019.

Received: 1 June 2026
Accepted: 19 July 2026
Published: 8 August 2026

©Author(s), 2026

dergipark.org.tr/tr/pub/ijms

ROR ID: 0396cd675
MAÜ
PRESS

A New Social Class in Mardin at the End of the 19th Century: The Lawyer Class

Mehmet Sabri Deniz¹ Emre Akçe²

Abstract

The institutionalization of legal representation as a modern form of defense occurred after a series of structural transformations in the legal field during the Tanzimat period. The turning point of this transformation was the 1875 regulation concerning legal representatives. Initially limited to the regular courts in Istanbul, the regulation was extended to all courts nationwide in 1879. With this regulation, the legal representation officially began to be established professionally and institutionally within the Ottoman judicial system. Thus, legal representation was transformed from a pre-Tanzimat activity based on individual representation into an institutional structure bound by specific legal rules and professional standards. This article aims to examine the reflection of this central transformation in the legal representation institution in Mardin, through the Sharia Registry book registered in the State Archives under file number “BOA, MŞH. ŞSC.d., 6866”. Within this framework, the analysis and evaluation of approximately four hundred and fifty “legal counsel” appointment records from the Mardin court in the early 1890s, as covered by the aforementioned ledger, are carried out using quantitative and qualitative methods, shedding light on the functioning of the defense within the Ottoman provincial judicial system. Based on the findings, this study argues that in the last quarter of the 19th century, the legal profession in Mardin began to acquire a distinct institutional character, legal representation became a respectable profession, and a professional social stratum, which can be defined as a “legal class,” began to form in the city.

Keywords: Legal Representative, Lawyer, Class of Lawyers, Mardin, 1875 Regulation.

Highlights

- The study examines the institutionalization of legal representation in Mardin following the 1875 Regulation on Legal Representatives.
- A total of 448 representation records from the Mardin Sharia Court Register, dated 1890-1892, are analyzed using quantitative and qualitative methods.
- The findings reveal the emergence of a “class of lawyers” connected to the judicial bureaucracy and operating across religious-community boundaries, despite the absence of a formal bar association.

¹² Mardin Artuklu University, Mardin, Türkiye

Corresponding author: Mehmet Sabri Deniz, Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of History, Mardin, Türkiye. Email: mehmet.sdeniz@artuklu.edu.tr.

This article is derived from the master's thesis entitled “185 Numaralı Mardin Şer'iyye Sicili'nin Transkripsyonu ve Değerlendirilmesi.” prepared by Emre Akçe under the supervision of Asst. Prof. Dr. Mehmet Sabri Deniz at the Institute of Graduate Education, Mardin Artuklu University.

Deniz, M. S., & Akçe, E. (2026). 19. Yüzyılın Sonlarına Doğru Mardin'de Yeni Bir Toplumsal Tabaka: Avukat Sınıfı. International Journal of Mardin Studies, 7(1), 53-76. <http://doi.org/10.63046/ijms.1960955>